

Εθνική ταυτότητα και εθνικά θέματα στα ΜΜΕ: Η περίπτωση της ενδιάμεσης συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ στον τύπο

Νίκος Δεμερτζής, Αντώνης Αρμενάκης***

Περίληψη

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η καταγραφή και η ανάλυση της στάσης των ΜΜΕ μέσα από τη μελέτη των εφημερίδων της εποχής.

1. Οι εθνικές ειδήσεις στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης

Από τον περασμένο αιώνα μέχρι και τη δεκαετία του '60, με τη συνέργεια άλλων ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους, τα ΜΜΕ ήταν σε θέση να οργανώνουν το κοινωνικό φαντασιακό με κεντρική αναφορά στην ιδέα του έθνους, το εθνικό συμφέρον και την εθνική ταυτότητα. Τόσο στις ΗΠΑ, το επικοινωνιακό πεδίο των οποίων αναπτύχθηκε εξ αρχής από τις δυνάμεις της αγοράς, όσο και στην Ευρώπη υπήρξαν έντονες προσπάθειες ελέγχου των συχνοτήτων ή εφαρμογής λογοκρισίας, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης. Στόχος αυτών των προσπαθειών ήταν, και είναι ακόμη¹, η «κατασκευή της συναίνεσης» στο όνομα του έθνους ή και του λαού¹.

Η συναίνεση αυτή, από την οποία προκύπτει το συμβολικό αλ-

* Αναπληρωτής Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

** Λέκτορας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

λά και φαντασικό διακριτικό σχήμα «εμείς - αυτοί», εμπεδώνεται με δυο κυρίως τρόπους:

1) Με τα κατά καιρούς «γεγονότα των μέσων» (media events). Τα γεγονότα αυτά, γέννημα-θρέμμα της τηλεόρασης², διακρίνονται για : α) το σπάνιο και εξαιρετικό τους χαρακτήρα, β) την ιδιότητά τους να μονοπωλούν σχεδόν το ενδιαφέρον των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, γ) την απ' ευθείας εκδήλωση και μετάδοσή τους, δ) την εκτύλιξη τους εκτός των τηλεοπτικών στούντιο, ε) το ότι προσχεδιάζονται και προαναγγέλεται η μετάδοσή τους, στ) την τελετουργική τους λειτουργία. Τα γεγονότα των μέσων δεν είναι απλώς «ειδησεογραφικά γεγονότα» (news events) ούτε «ψευδογεγονότα» (pseudo events)³. Το περιεχόμενο των «γεγονότων των μέσων» είναι είτε ανταγωνιστικό (π.χ. Ολυμπιακοί Αγώνες), είτε κατακτητικό (π.χ. η προσεδάφιση στη σελίνη), είτε και ιεραρχικό/πανηγυρικό (π.χ. βασιλικοί γάμοι, πρωθυπουργικές κηδείες). Με τη μια ή την άλλη μορφή πάντως τα γεγονότα αυτά έχουν τελετουργικό χαρακτήρα με το να συνενώνουν και να συμπιλιώνουν τις μάζες που τα παρακολουθούν και προσφέρουν στιγμές «μηχανικής αλληλεγγύης»⁴.

2) Με την εφαρμογή κριτηρίων επιλογής και παρουσίασης των ειδήσεων ιδιαίτερα για τα εξωτερικά θέματα και τις διεθνείς σχέσεις της χώρας. Πριν από δεκαοκτώ χρόνια, σε μια πολύ γνωστή μελέτη του, ο Gans κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στις ειδήσεις το έθνος παρουσιάζεται ως μια ενιαία ύπαρξη που πλαισιώνεται με ανθρωπομορφικούς όρους. Επίσης, διαπίστωσε ότι ο εθνοκεντρισμός συνιστά την κυριότερη και διαρκέστερη δημοσιογραφική αξία δια της οποίας επιλέγονται και παρουσιάζονται οι ειδήσεις⁵. Σύμφωνα δε με τον Edelman, το έθνος στις ειδήσεις παρουσιάζεται ως οντότητα που ανταγωνίζεται και συγκρούεται με ένα ή περισσότερα έθνη. Αυτό μάλιστα επιτείνεται σε περιόδους διεθνών κρίσεων κατά τη διάρκεια των οποίων η έννοια «εθνικό συμφέρον» χάνει κάθε σταθερό εμπειρικό και ορθολογικό αντίκρισμα και μετατρέπεται σε σύμβολο με το οποίο ταυτίζονται οι πολίτες-θεατές των τεκταινομένων⁶.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, για ευμεγέθεις κατηγορίες του πληθυσμού, τα ΜΜΕ καθόριζαν και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη γνώση και την πληροφορία γύρω από εθνικές συμμαχίες, την εξωτερική πολιτική και τους φορείς της, τον «εθνικό άλλο», και την εικόνα του πλανήτη από γεωπολιτική και γεωστρατηγική άποψη. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι τα εθνικά κινήματα του περασμένου αιώνα στηρίχθηκαν στην τυπογραφία, κάτι που οδήγησε τον Mc

Luhan να τη χαρακτηρίσει «αρχιτέκτονα του εθνικισμού»⁷. Αλλά και οι επεκτατικοί εθνικισμοί του μεσοπολέμου υποβοηθήθηκαν ως γνωστόν από το ραδιόφωνο, εφόσον επέτρεψε σε εκατομμύρια ανθρώπων να τρομάζουν μαζί, να ονειρεύονται, και να μισούν τον «άλλο» ταυτοχρόνως.

Ασφαλώς, οι εθνικές κινητοποιήσεις του τέλους του 20ού αιώνα έχουν επηρεασθεί από την τηλεόραση και την ικανότητα της κινούμενης εικόνας να κατασκευάζει μια εξ αποστάσεως φαντασιακή εθνική κοινότητα. Η αμεσότητα της μετάδοσης εικόνας και ήχου επιτρέπει την εστίαση σε ένα «τοπικό» και μεμονωμένο γεγονός μετατρέποντάς το σε συμβάν εθνικής ή και διεθνούς σημασίας. Η τηλεόραση μπορεί να συντονίσει καλύτερα τα αιτήματα και τους στόχους «αποστασιοποιημένων άλλων», είναι ένα εύχρηστο εργαλείο για την εκ του μακρόθεν αφήγηση και ανακάλυψη της ταυτότητας εθνοτικών ομάδων, ιδιαίτερα μάλιστα με την ανάπτυξη των σταθμών που ανήκουν ή απευθύνονται σε εθνικές και εθνοτικές μειονότητες⁸.

Παρά ταύτα όμως η πληθώρα των ταχύτατα εναλλασσόμενων εικόνων και σημείων, συνέπεια της ίδιας της «γραμματικής» του μέσου «τηλεόραση», αλλά και του εμπορικού τρόπου λειτουργίας του, καθιστά την ταύτιση με το έθνος διφορούμενη, διαλειμματική και ενίοτε επισφαλής. Ακριβώς επειδή από την τηλεόραση ο πολίτης-θεατής εγκαλείται ως υποκείμενο από πολλαπλούς και συχνότατα αντιθετικούς λόγους (discourses)⁹, το εθνικό μονοπώλιο στον έλεγχο του κοινωνικού φαντασιακού αλλοιώνεται, σε παράλληλως βεβαίως αναλογίες. Αυτό είναι κάτι που παρατηρείται κυρίως το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα και αποτελεί απόρροια της απορρύθμισης των ραδιοτηλεοπτικών συστημάτων και της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και της πληροφορίας¹⁰. Και φυσικά δεν αφορά μόνο την αίσθηση του εθνικώς συνανήκειν, αλλά κάθε άλλη συλλογική ταυτότητα η οποία τείνει να υποδυθεί μια «νεο-φυλετική» υπόσταση και λειτουργία¹¹.

Όπως αναφέρει ο Schlesinger, «η σχέση ανάμεσα στα μαζικά μέσα και την εθνική ταυτότητα σήμερα επηρεάζεται ... από ευρύτερες, ταχέως μεταλλασσόμενες, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες»¹². Αυτό σημαίνει ότι η εθνική συνείδηση είναι πλέον ανεπιστρεπτή μια «μεσοποιημένη» (mediatized) συνείδηση και ότι οι αφηγηματικοί κανόνες της τηλεόρασης, κυρίως, έχουν επιφέρει κοινωνικά σημαντικές και υποκειμενικά σημαίνουσες αλλαγές στον τρόπο που τα άτομα κατανοούν το έθνος και την εθνική τους ταυτότητα. Η βασικότερη ίσως αναδιάταξη των όρων

αναπαραγωγής της εθνικής ταυτότητας συνίσταται στο γεγονός ότι αυτή θεαματοποιείται, καταναλώνεται και σχετικοποιείται στη σημασιολογική αλυσίδα των μέσων. Ολοένα και περισσότερο, η εθνική ταυτότητα αναπαράγεται ως προσομοίωση εθνικής ταυτότητας, ως ένα σημείο από το οποίο έχει εξατμισθεί κάθε σχέση προς το αναφερόμενο.

Δίπλα και παρά τις τάσεις αυτές παρατηρείται και μια άλλη εξέλιξη βασική συνθήκη: ενώ η παγκοσμιοποίηση των επικοινωνιών έχει οδηγήσει σε μια ορισμένη πολιτιστική ομοιομορφία όσον αφορά πολλά από τα ψυχαγωγικά προγράμματα και τα διαφημιστικά μηνύματα, το κοινό κατακρατεί σημαντικό μέρος της εθνοτοπικής του ιδιαιτερότητας, δια της οποίας ερμηνεύει επιλεκτικά τα διεθνοποιημένα μηνύματα στα οποία εκτίθεται. Παράλληλα, τόσο στον τύπο όσο και στην τηλεόραση, οι ειδήσεις και οι ενημερωτικές εκπομπές διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τον εθνικό τους προσανατολισμό, ακόμα και στην περίπτωση των εξωτερικών ειδήσεων που κατά κανόνα διανέμονται με τυποποιημένο τρόπο από τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία. Όχι σπάνια, ο σχολιασμός και ο τρόπος παρουσίασης των διεθνών ειδήσεων υπακούει στις προτεραιότητες των κατά τόπους εθνικών μέσων¹³. Παρόλη λοιπόν την περιπέτεια της εθνικής ταυτότητας από τη διεθνοποίηση των μέσων και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της πληροφορίας, ο εθνοκεντρισμός εξακολουθεί να είναι ένας βασικός τρόπος συλλογής, αξιολόγησης και παρουσίασης των ειδήσεων.

Θα λέγαμε πάντως ότι η συνδρομή των εθνικών στερεοτύπων στη σύνταξη και παρουσίαση των ειδήσεων στον τύπο και στη ραδιοτηλεόραση εξαρτάται από τη συγκυρία των εθνικών επεισοδίων, τη θέση και το είδος του εθνικισμού στην πολιτική κουλτούρα της κάθε χώρας, και από το βαθμό εξάρτησης των ειδησεογραφικών μέσων από το κράτος και τις λεγόμενες «επίσημες πηγές». Ο τελευταίος παράγοντας εξειδικεύει αρκετά τον «κοινωνικό έλεγχο στην αίθουσα σύνταξης», ο οποίος εκφράζεται πρωτίστως από τις σχέσεις της ιδιοκτησίας με οργανωμένα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα¹⁴. Συχνότατα, η κάλυψη των εθνικών θεμάτων καθορίζεται λιγότερο από τις προκατανοήσεις και τα στερεότυπα των δημοσιογράφων και περισσότερο από τον έμμεσο ή άμεσο έλεγχο που τους ασκεί η εργοδοσία και οι διαφημιστικές εταιρείες.

2. Το Μακεδονικό στην πρόσφατη ελληνική ειδησεογραφία

Οι εθνικιστικές εξάρσεις των τελευταίων χρόνων στην Ελλάδα εκδηλώθηκαν στο πλαίσιο της αναδιάταξης του διεθνούς συστήματος και η κάλυψή τους από τον τύπο και τα ηλεκτρονικά μέσα ακολούθησε σχεδόν μονοτονικά την εθνοκεντρική στερεοτυπική λογική. Η παράδοση του ελληνικού πολιτιστικού εθνικισμού κινητοποίησε τα γνώριμα αντανακλαστικά της «εθνικής ντροπής», της «εθνικής τιμής» και της απαξίωσης του «εθνικού άλλου». Τα αντανακλαστικά αυτά εκφράστηκαν από τη γλώσσα των μέσων αλλά και των πολιτικών. Με την υιοθέτηση μιας σειράς αφηγηματικών τεχνικών και ιδεολογικών στρατηγικών¹⁵, η Ελλάδα εμφανίσθηκε ως «ανάδελφο» έθνος που βάλλεται περίπου πανταχόθεν, και το οποίο οφείλει να υπερασπισθεί τα ιστορικά του δικαιώματα απέναντι σε εχθρούς και φίλους, ως εάν να ήταν εκτός διεθνούς κοινωνίας και συμμαχιών.

Η εναλλαγή του τόνου μεταξύ ενός αμυντικού (βλ. την προβολή του μποϋκοτάζ των ολλανδικών προϊόντων) και ενός επιθετικού εθνικιστικού λόγου (βλ. την συστηματική χρήση των όρων «κρατίδιο», «κράτος του Γκλιγκόρωφ», «κράτος των Σκοπίων» προκειμένου να περιγραφεί από τα ΜΜΕ το προς Βορρά όμορο κράτος) υπήρξε ενδεικτική από το 1991 και μετά. Αυτό μπορεί εύκολα να φανεί με την παράθεση ορισμένων τίτλων από τα δημοσιεύματα μεγάλων εφημερίδων των Αθηνών που αναφέρονται στο μακεδονικό ζήτημα και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις¹⁶:

ΓΡΟΘΙΑ ΣΤΑ ΣΚΟΠΙΑ, *Ελεύθερος Τύπος*, 29/3/92.

ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ, *Ελεύθερος Τύπος*, 14/6/92.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΤΩΝ ΗΛΙΘΙΩΝ, *Ελεύθερος Τύπος*, 13/12/92.

ΟΙ ΤΡΕΛΛΟΙ ΤΩΝ ΣΚΟΠΙΩΝ, *Ελεύθερος Τύπος*, 26/1/92.

ΟΠΟΥ ΔΕΝ ΠΙΠΤΕΙ ΛΟΓΟΣ, *Ελεύθερος Τύπος*, 23/2/92.

ΘΥΜΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ Η ΑΘΗΝΑ, *Καθημερινή*, 26/7/92.

ΣΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΣΟΥ, *Καθημερινή*, 26/4/92.

Η ΠΑΓΙΔΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΟΣΤΗΜΕΝΗ, *Ελευθεροτυπία*, 14/6/92.

ΣΚΟΠΙΑ: ΘΕΛΟΥΝ ΡΑΒΔΙ ΚΑΙ ΚΑΡΟΤΟ, *Ελευθεροτυπία*, 20/12/92.

ΕΣΤΗΣΑΝ ΧΟΡΟ ΟΙ ΤΟΥΡΚΑΛΑΔΕΣ, *Αδέσμευτος Τύπος*, 8/3/95.

ΣΙΓΑ, ΜΠΕΗ Μ'. ΠΙΟ ΣΙΓΑ, *Ελεύθερος Τύπος*, 9/3/95.

Η «γλωσσική κατηγοροποίηση»¹⁷ των εν λόγω θεμάτων ορίζει την κατάσταση, κινητοποιεί ορισμένα μόνο κλειστά σχήματα ορ-

γάνωσης της πληροφορίας, περιορίζει και κατευθύνει τη διαδικασία της αποκωδικοποίησης του μηνύματος και άρα επιδρά διαμορφωτικά στη γνώμη των «θεατών», κυρίως, της πολιτικής. Η γλωσσική κατηγοροποίηση, μέρος η ίδια της κατασκευής του πολιτικού θεάματος, επιτελεί κάθε φορά ορισμένες ιδεολογικές λειτουργίες που φυσικοποιούν τα εξ ορισμού ρευστά ιστορικά δεδομένα των διεθνών σχέσεων, καθολικεύουν την επικρατούσα άποψη γύρω από τα «εθνικά θέματα», και στιγματίζουν όλους όσοι ετεροδοξούν επ' αυτών. Αποτέλεσμα της στρατηγικής αυτής είναι, όπως είπαμε και στην αρχή, η κατασκευή της συναίνεσης, ο καθησυχασμός, αλλά και η υποκίνηση ενός διάχυτου φόβου που λειτουργεί συσπειρωτικά¹⁸.

Η μετά το 1991 αναρρίπιση του μακεδονικού ζητήματος υπήρξε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του ιδεολογικού τρόπου με τον οποίο τα μαζικά μέσα ενημέρωσης όρισαν συμβολικά τον «εθνικό άλλο» και τα «εθνικά συμφέροντα» με την ενεργοποίηση ενός εθνο-ηθικού πανικού. Εκ παραλλήλου, αυτή η διαδικασία διατήρησε ή και αύξησε την αναγνωσιμότητα, την ακροαματικότητα και την τηλεθέαση¹⁹.

Από μια δειγματοληπτική έρευνα ενός στατιστικά αντιπροσωπευτικού συνόλου 1883 δημοσιευμάτων που πραγματοποιήθηκε το 1994 στο Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών²⁰ και αφορούσε τη στάση του ελληνικού τύπου στο γιουγκοσλαβικό και μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκέμβριος 1991 - Απρίλιος 1993, φάνηκε ότι τα σχετικά θέματα καλύφθηκαν με έναν εσωστρεφή και εθνικιστικό τρόπο: τα περισσότερα δημοσιεύματα (ποσοστό 55%) περιστρέφονταν γύρω από ζητήματα εθνικής ταυτότητας, παράδοσης, ιστορίας κ.λπ. Το υπόλοιπο 45% των δημοσιευμάτων αναφέρονταν σε ζητήματα εθνικού συμφέροντος, υπό την έννοια των τακτικών και των στρατηγικών των διεθνών σχέσεων της χώρας προκειμένου να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του διεθνούς περιβάλλοντος.

Τόσο στη μια όσο και στην άλλη περίπτωση όμως τα θέματα καλύφθηκαν με μια σαφέστατη εθνικιστική λογική: το έθνος κατέχει τα πρωτεία έναντι οιασδήποτε άλλης δημόσιας αξίωσης ή κοινωνικής ταυτότητας, συνιστά τον ανώτερο εκείνο στόχο της δημόσιας δράσης που ιεραρχεί όλους τους υπόλοιπους. Έτσι, ποσοστό 80% των δημοσιευμάτων (κύρια άρθρα, άρθρα γνώμης και ρεπορτάζ) ήταν εθνοκεντρικά, και μόνο 20% πολυκεντρικά, δημοσιεύματα δηλαδή που διέπονταν από μια αντίληψη μετριοπάθειας έναντι του «εθνικού άλλου» και εξυπονούν ότι το έθνος δε συνι-

στά την ύπατη κοινωνική αναφορά και πηγή νομιμοποίησης της εξουσίας. Στην πολυκεντρική αντίληψη το έθνος συλλαμβάνεται ως μια από τις πολλές ταυτότητες που μπορεί κάλλιστα να έρχεται σε σύγκρουση με τις υπόλοιπες και να τίθεται σε δεύτερη μοίρα εφόσον δε συνάδει προς τη δημοκρατική αρχή και την οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²¹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ η συντριπτική πλειονότητα των δημοσιευμάτων της *Μακεδονίας* και του *Ελεύθερου Τύπου* αναφερόταν σε θέματα εθνικής ταυτότητας, το αντίθετο ακριβώς συνέβη με το *Βήμα*. Απεναντίας, η *Καθημερινή*, κυρίως, αλλά και η *Ελευθεροτυπία* επέδειξαν μια πιο εξισορροπημένη προσέγγιση ανάμεσα σε θέματα εθνικής ταυτότητας και εθνικού συμφέροντος. Εκεί όμως που όλες, πλην *Ελευθεροτυπίας*, εξομοιώθηκαν ως προς την κάλυψη είναι ο ακραιφνώς εθνοκεντρικός χαρακτήρας των σχετικών ειδήσεων: ο *Ελεύθερος Τύπος* δημοσίευσε αποκλειστικά και μόνο εθνοκεντρικά κείμενα, ενώ το σχετικό ποσοστό των δημοσιευμάτων της *Μακεδονίας*, του *Βήματος* και της *Καθημερινής* ξεπερνούσε το 80%.

Μετά το 1993 υποστέλλεται η εθνικιστική δημόσια έξαρση γύρω από το μακεδονικό²², και η ειδησεογραφική κάλυψη του θέματος φαίνεται να έχει ολοκληρώσει έναν κάποιο κύκλο²³. Εκ παραλλήλου οι μετρήσεις κοινής γνώμης αποκαλύπτουν τη βαθμιαία επικράτηση πιο διαλλακτικών απόψεων σχετικά με τη διένεξη γύρω από το όνομα του νέου κράτους. Φυσικά το θέμα δεν εξαφανίζεται από την ειδησεογραφία των μέσων πλην όμως δεν κατέχει την περίοπτη θέση που είχε ειδικά κατά το 1992. Με την αλλαγή της κυβέρνησης τον Οκτώβριο του 1993, και την επιβολή του εμπάργκο στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ) διαφάνηκαν από τη μεριά της πολιτικής ηγεσίας της χώρας οι διαθέσεις εξομάλυνσης της κρίσης. Προς την κατεύθυνση αυτή βάρυνε το γεγονός ότι λόγω των συγκυριών και των χειρισμών στην εξωτερική πολιτική η Ελλάδα βρέθηκε να έχει τεταμένες σχέσεις με όλες σχεδόν τις όμορες προς βορρά χώρες, κάτι που ασφαλώς αποδυνάμωσε τη θέση της στους διεθνείς οργανισμούς και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Για την αναστροφή του κλίματος αυτού βοήθησε η συνεννόηση με την κυβέρνηση της Αλβανίας σχετικά με τα δικαιώματα της εκεί ελληνικής μειονότητας και των Αλβανών μεταναστών που εργάζονται νόμιμα ή παράνομα στην Ελλάδα. Βοήθησε όμως και η ύφεση στις σχέσεις με την ΠΓΔΜ, με επίτευξη προσωρινής συμφωνίας από την οποία ωστόσο έμεινε σε εκρεμότητα η ρύθμιση

της διεθνούς ονομασίας του γειτονικού κράτους. Η εκκρεμότητα αυτή δεν έχει ακόμη αρθεί και φαίνεται ότι τελικά, ύστερα από συνομιλίες τριών και πλέον ετών²⁴, η αναβλητικότητα της ελληνικής πλευράς να αποφασίσει και η εμμονή της στην ιδεολογία του πολιτιστικού εθνικισμού που έχει συμπυκνωθεί στη φράση «το όνομά μας είναι η ψυχή μας», θα κοστίσει πολύ περισσότερο από ό,τι η ίδια είχε υπολογίσει. Και θα κοστίσει περισσότερο δεδομένου ότι αφήνει τακτικό πλεονέκτημα στην εθνικιστική πολιτική της άλλης πλευράς να ολοκληρώσει τους στόχους της εφόσον ο χρόνος κυλά υπέρ αυτής.

3. Η ενδιάμεση συμφωνία με την ΠΓΔΜ στον ελληνικό τύπο

3.1. Η διεξαγωγή μιας έρευνας

Οπωσδήποτε όμως, η ενδιάμεση συμφωνία με την ΠΓΔΜ (14/9/95) υπήρξε σταθμός για την ανατοποθέτηση της Ελλάδας στο διεθνές της περιβάλλον. Συνέβη εν μέσω μιας κρίσιμης συγκυρίας του πολέμου στη Βοσνία και υπογράφηκε από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, το οποίο ως αντιπολίτευση είχε τηρήσει σκληρή εθνικιστική στάση στη βαλκανική πολιτική της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, πριν και μετά την παραίτηση του κ. Σαμαρά από τη θέση του Υπουργού Εξωτερικών (Ιούλιος 1992).

Εν τω μεταξύ είχαν ήδη περισταλλεί οι εθνικιστικές κινητοποιήσεις σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη και από ορισμένες δημοσκοπήσεις φάνηκε ότι το κοινό ήταν έτοιμο να δεχθεί συμφωνία με την ΠΓΔΜ και για το όνομα. Αλλαγή νοοτροπίας, πραγματισμός ή κορεσμός; Ασφαλώς δεν μπορεί να δοθεί τελική απάντηση που να αφορά όλους ως προς το πόσο και ποιο από τα τρία συνέβαλε στην πραγματική ή, ως ένα βαθμό, πλασματική αλλαγή του κλίματος. Η αλλαγή αυτή πάντως φάνηκε και στον τρόπο που αντιμετωπίστηκε η εν λόγω συμφωνία από τον ελληνικό τύπο.

Έχοντας υπόψη ότι τα μέσα ενημέρωσης προσδιορίζουν σημαντικά την ημερήσια διάταξη του δημοσίου διαλόγου και ότι υφίσταται συχνά μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο μέσο και το κοινό του, στις αρχές του 1996 σχεδιάσθηκε και πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών μια έρευνα²⁵ με θέμα τη στάση του ελληνικού τύπου απέναντι στην ενδιάμεση συμφωνία μεταξύ της ΠΓΔΜ

και της Ελλάδας. Στις σελίδες που ακολουθούν θα παρουσιασθούν οι βασικότερες πλευρές της ερευνητικής αυτής προσπάθειας και θα αναλυθούν τα αποτελέσματά της.

3.2. Στόχοι της έρευνας

Η υπό παρουσίαση έρευνα επικεντρώθηκε σε τέσσερις αλληλένδετους στόχους:

- α) Να προσδιορίσει την έμφαση, συχνότητα και τον τύπο δημοσιευμάτων, που έδωσαν οι ελληνικές εφημερίδες στο γεγονός της υπογραφής της ενδιάμεσης συμφωνίας στο πλαίσιο της «ημερήσιας διάταξης» της περιόδου Σεπτεμβρίου 1995.
- β) Να καταγράψει την εκ μέρους των διαφόρων εφημερίδων αξιολόγηση της είδησης, βάσει των πρωτοσέλιδων και των εσωτερικών τίτλων.
- γ) Να κατατάξει τα επιμέρους δημοσιεύματα με βάση το κανονιστικό πλαίσιο αναφοράς της σύνταξης, όπως αυτό ορίζεται από τη διάκριση ανάμεσα στην εθνοκεντρική και την πολυκεντρική αντίληψη περί έθνους και εθνικού συμφέροντος.
- δ) Να ελέγξει εάν και κατά πόσο η προσκόλληση των εφημερίδων σε κόμματα ή πολιτικές δυνάμεις²⁶ συνεπάγεται μια διαφοροποίηση στην αξιολόγηση της είδησης και στην κανονιστική της πλαισίωση.

3.3. Μεθοδολογία

Λαμβάνοντας υπόψη η ερευνητική ομάδα ότι είχε στη διάθεσή της συγκεκριμένα χρονικά περιθώρια και οικονομικούς πόρους προσπάθησε να συλλέξει την μεγαλύτερη δυνατή ποσότητα υλικού από το μεγαλύτερο δυνατό φάσμα των ελληνικών εφημερίδων με βασικά κριτήρια την πολιτική τοποθέτηση, την κυκλοφορία και τη γεωγραφική τους προέλευση. Έτσι, επελέγησαν οι εξής δεκατέσσερις εφημερίδες: *Το Βήμα*, *Τα Νέα*, *Ελευθεροτυπία*, *Ελεύθερος Τύπος*, *Καθημερινή*, *Μακεδονία*, *Ριζοσπάστης*, *Απογευματινή*, *Αυγή*, *Εποχή*, *Αδέσμευτος Τύπος*, *Αυριανή*, *Έθνος* και *Θεσσαλονίκη*.

Το ερευνητικό υλικό προήλθε από τις δυο κυριακάτικες εκδόσεις των παραπάνω εφημερίδων πριν την υπογραφή της συμφωνίας, από την έκδοση ανήμερα του γεγονότος, από τα φύλλα της επομένης του γεγονότος, και τέλος από τις δυο κυριακάτικες εκδόσεις μετά την υπογραφή της συμφωνίας²⁷. Πιο συγκεκριμένα,

το ερευνητικό υλικό αναφέρεται στις ημερομηνίες 3, 10, 14, 15, 17 και 24 Σεπτεμβρίου 1995. Το ερευνητικό υλικό που εξετάστηκε ανήλθε συνολικά σε 237 δημοσιεύματα.

Η επιλογή των κυριακάτικων εκδόσεων έγινε διότι στις ελληνικές κυριακάτικες εφημερίδες συμπυκνώνεται η πολιτική του κάθε συγκροτήματος με τη δημοσίευση αναλύσεων και περιεκτικών επισκοπήσεων. Ως εκ τούτου οι δυο εβδομάδες πριν από την υπογραφή της συμφωνίας δίνουν την ευκαιρία να καταγραφούν απόψεις που προετοίμαζαν και προανήγγειλαν το ρεύμα της κοινής γνώμης, ενώ οι δυο επόμενες κυριακάτικες εκδόσεις τεκμηριώνουν τον ειδησεογραφικό απόηχο των αντιδράσεων ως προς τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες της συμφωνίας. Φυσικά, η καταγραφή των δημοσιευμάτων ανήμερα της συμφωνίας καθώς επίσης και της επομένης ημέρας, 14 και 15 Σεπτεμβρίου 1995 αντίστοιχα, αποτυπώνει ευθέως τα αντανακλαστικά του τύπου γύρω από το γεγονός.

Ως μονάδες ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν τα δημοσιεύματα και εξετάστηκαν και οι τίτλοι τους. Τα δημοσιεύματα κατηγοριοποιήθηκαν ως προς τον τύπο τους σε «κύρια άρθρα», «άρθρα γνώμης», «ρεπορτάζ» και «συνεντεύξεις». Επίσης, διακρίθηκαν σε «εθνοκεντρικά» και «πολυκεντρικά» σύμφωνα με τα κανονιστικά κριτήρια πλαισίωσης που προαναφέρθηκαν. Οι τίτλοι των δημοσιευμάτων χωρίστηκαν σε «πρωτοσέλιδους» και «εσωτερικούς» ανάλογα με τη θέση τους, και επιπλέον χαρακτηρίστηκαν βάσει του σχήματος «θετικοί», «αρνητικοί» και «ουδέτεροι» προς τη συμφωνία ανάλογα με τη σύνταξή τους.

Οι εφημερίδες *Το Βήμα*, *Τα Νέα*, *Ελευθεροτυπία*, *Μακεδονία*, *Έθνος* και *Θεσσαλονίκη* χαρακτηρίστηκαν ως «φιλοκυβερνητικές» και οι υπόλοιπες ως «αντικυβερνητικές», υπό την έννοια ενός κατ' αρχήν ισομορφισμού της «γραμμής» των εφημερίδων με την πολιτική των συμπολιτευόμενων και αντιπολιτευόμενων κομμάτων και τις διαιρετικές τομές του ελληνικού πολιτικού συστήματος²⁸.

Μετά τη συλλογή του πρωτογενούς υλικού, την εξέταση και το χαρακτηρισμό των δημοσιευμάτων, δημιουργήθηκε ένα δομημένο αρχείο των στοιχείων της έρευνας. Ο έλεγχος και η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας έγιναν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS.

3.4. Αποτελέσματα

Συνολικά συλλέχθηκαν και ερευνήθηκαν 237 δημοσιεύματα, όλα του Σεπτεμβρίου 1995. Ο αριθμός αυτός δεν αντιστοιχεί μεν

στο σύνολο, αναφέρεται όμως στην πλειονότητα των δημοσιευμένων κειμένων της περιόδου δεδομένου ότι περιέχει όλα τα δημοσιεύματα των 14 υπό εξέταση φύλλων της 14ης και 15ης Σεπτεμβρίου 1995.

Ως προς τον τύπο τους, τα 237 αυτά δημοσιεύματα κατανέμονται ως εξής: επτά (ποσοστό 3%) είναι κύρια άρθρα που εκφράζουν απ' ευθείας τη θέση της διεύθυνσης της κάθε εφημερίδας. Επίσης, 63 δημοσιεύματα (ποσοστό 26.5%) είναι άρθρα γνώμης τα οποία εμφανίζονται κατ' εξοχήν στα κυριακάτικα φύλλα, 141 δημοσιεύματα (ποσοστό 59.5%) είναι ρεπορτάζ, και, τέλος, 26 (ποσοστό 11%) από τα ερευνηθέντα δημοσιεύματα είναι συνεντεύξεις πολιτικών κυρίως προσώπων για το μακεδονικό ζήτημα και τις συνέπειες της ενδιάμεσης συμφωνίας (βλ. πίνακα 1).

Δυο εβδομάδες πριν από την υπογραφή της συμφωνίας (3/9/95) οι κυριακάτικες εφημερίδες αφιερώνουν μόνο 6 δημοσιεύματα στο θέμα, ενώ μια εβδομάδα πριν (10/9/95) ο αριθμός ανεβαίνει κατακόρυφα στα 56. Η επικείμενη υπογραφή συνιστά θέμα υψηλού ειδησεογραφικού ενδιαφέροντος όσο πλησιάζει η καθορισμένη ημερομηνία. Την 14η Σεπτεμβρίου δημοσιεύονται 36, κυρίως ρεπορτάζ, και την αμέσως επόμενη εμφανίζονται άλλα 64 δημοσιεύματα (ρεπορτάζ και άρθρα γνώμης, ως επί το πλείστον)²⁹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή δημοσιευμάτων ανά τύπο και ημερομηνία έκδοσης

Τύπος δημοσιεύματος	Ημερομηνία έκδοσης δημοσιεύματος						
	3/9	10/9	14/9	15/9	17/9	24/9	Σύνολο
Κύριο άρθρο	-	1	2	2	2	-	7 3.0%
Άρθρο γνώμης	2	15	7	13	17	9	63 26.5%
Ρεπορτάζ	4	23	27	49	26	12	141 59.5%
Συνέντευξη	-	17	-	-	7	2	26 11.0%
Σύνολο	6	56	36	64	52	23	237
	2.5%	23.6%	15.2%	27.0%	21.9%	9.7%	100.0%

Την πρώτη Κυριακή (17/9/95) μετά το γεγονός το θέμα εξακολουθεί να καλύπτεται σημαντικά με 52 δημοσιεύματα, ενώ τα κυ-

ριακάτικα φύλλα της 24/9/95 περιορίζουν την κάλυψη στα 23 δημοσιεύματα. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι το θέμα δε συγκέντρωσε την αμέριστη προσοχή του τύπου. Και τούτο διότι την περίοδο εκείνη προεξάρχουσα θέση κατείχε ο επικείμενος ανασχηματισμός της κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου, οι εσωκομματικές έριδες του ΠΑΣΟΚ, η δημοσίευση, από μερίδα του τύπου, άσεμνων φωτογραφιών της συζύγου του πρωθυπουργού, η εμφάνιση του Ανδρέα Παπανδρέου στη Δ.Ε.Θ., και η περιπετειώδης επίσκεψή του στην Πάτμο. Ως εκ τούτου, η ενδιάμεση συμφωνία με την ΠΓΔΜ πέρασε σε δεύτερη μοίρα. Έτσι, την επόμενη μέρα της συμφωνίας οι ελληνικές ημερήσιες εφημερίδες έδωσαν διαφορετική έμφαση στο γεγονός εφόσον τα 64 σχετικά δημοσιεύματα κατανέμονται ως εξής: *Τα Νέα* 1 δημοσίευμα, η *Αυγή*, ο *Ριζοσπάστης* και ο *Ελεύθερος Τύπος* από 2 δημοσιεύματα, η *Μακεδονία* 3, η *Ελευθεροτυπία* και η *Αυριανή* 5, η *Θεσσαλονίκη* 7, η *Καθημερινή* και η *Απογευματινή* από 8 δημοσιεύματα, ενώ ο *Αδέσμευτος Τύπος* και το *Έθνος* αφιέρωσαν 10 και 11 δημοσιεύματα αντιστοίχως.

Είναι επίσης χαρακτηριστικό (βλ. πίνακα 2) ότι καθόλη τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου 1995 μόνο 14 πρωτοσέλιδοι τίτλοι (ποσοστό 5.9%) αφιερώθηκαν στο θέμα και από αυτούς οι περισσότεροι εμφανίστηκαν την 14η και 15η Σεπτεμβρίου. Δυο και περισσότερα πρωτοσέλιδα αφιέρωσαν 5 από τις 14 εφημερίδες της έρευνας: *Ελευθεροτυπία* (14 και 24 Σεπ.), *Μακεδονία* (14, 15 και 17 Σεπ.), *Αυγή* (14 και 17 Σεπ.), *Αυριανή* (10 και 14 Σεπ.), και *Θεσσαλονίκη* (14 και 15 Σεπ.). Η ύφεση σε πρωτοσέλιδους τίτλους, σε σύγκριση με την έρευνα του 1994³⁰, οφείλεται α) στα πρωτεία που έλαβε ο εσωκομματικός ανταγωνισμός στο ΠΑΣΟΚ και β) στο γενικότερο κορεσμό του κοινού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κατανομή δημοσιευμάτων ανά χαρακτηρισμό και θέση τίτλου

Χαρακτηρισμός τίτλου	Θέση τίτλου		Σύνολο
	Πρωτοσέλιδος	Εσωτερικός	
Θετικός	2	37	39 (16.5%)
Ουδέτερος	9	78	87 (36.7%)
Αρνητικός	3	108	111 (46.8%)
Σύνολο	14 (5.9%)	223 (94.1%)	237 (100.0%)

Το περιεχόμενο των πρωτοσέλιδων τίτλων κυμάνθηκε από αρνητικό (π.χ. «Αίσχος. Τα Δώσαμε όλα στα Σκόπια», *Αδέσμευτος Τύπος*, 14/9/95) έως θετικό και αισιόδοξο (π.χ. «Ανοίγουν οι Δρόμοι προς Βαλκάνια», *Καθημερινή*, 10/9/95). Από τους 14 πρωτοσέλιδους τίτλους οι περισσότεροι (9) ήταν ουδέτεροι, δυο θετικοί, και τρεις αρνητικοί³¹. Η εικόνα αλλάζει όμως όσον αφορά την αξιολόγηση των εσωτερικών τίτλων: από τους 223 τίτλους εσωτερικών δημοσιευμάτων οι 108 (ποσοστό 48.4%) ήταν αρνητικοί, 78 τίτλοι (ποσοστό 35%) ήταν ουδέτεροι, και 37 (ποσοστό 16.6%) αξιολογήθηκαν ως θετικοί.

Σε γενικές γραμμές δηλαδή παρουσιάστηκε μια διαφορούμενη συνολική εικόνα: από τη μια πλευρά οι αρνητικοί τίτλοι (ποσοστό 46.8%) υπερέχουν, από την άλλη όμως οι θετικοί (ποσοστό 16.5%) αθροιζόμενοι με τους ουδέτερους (ποσοστό 35%) ανατρέπουν την αρνητική υποδοχή της συμφωνίας από τον τύπο, τουλάχιστον σε επίπεδο τίτλων. Οι εφημερίδες με τους πλέον αρνητικούς τίτλους ήταν ο *Ελεύθερος Τύπος*, η *Απογευματινή*, η *Αυριανή*, ο *Αδέσμευτος Τύπος*, ο *Ριζοσπάστης*, και η *Εποχή*³². Κατ' εξοχήν ουδέτερη στάση κράτησαν οι εφημερίδες *Το Βήμα*, *Η Καθημερινή*, *Μακεδονία*, *Έθνος*, και *Θεσσαλονίκη*, ενώ σαφώς θετική στάση τήρησε μόνο η *Αυγή* (από τα 12 δημοσιεύματα της οποίας οι τίτλοι των 6 ήταν θετικοί). Η *Ελευθεροτυπία* και η εφημερίδα *Τα Νέα* ισοσκελίσαν τους θετικούς με τους αρνητικούς τους τίτλους.

Ίδού τώρα ενδεικτικά μερικοί από τους εσωτερικούς τίτλους ανά εφημερίδα:

ΤΟ ΒΗΜΑ:

1. ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ ΚΟΙΝΗ ΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΩΝ ΣΚΟΠΙΩΝ
2. ΠΩΣ ΦΘΑΣΑΜΕ ΣΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΑ ΣΚΟΠΙΑ
3. ΠΩΣ ΑΛΑΞΕ ΤΟ ΣΚΗΝΙΚΟ
4. Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΜΠΟΡΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΜΗ ΣΥΖΗΤΗΘΕΙ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ:

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΕΜΠΛΟΚΗ
2. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ
3. ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΜΕ ΤΑ ΣΚΟΠΙΑ
4. ΜΕ ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ
5. ΜΗΝΕΣ ΣΚΟΠΙΑΝΟ
6. «ΕΠΙΘΕΣΗ» ΤΩΡΑ ΣΤΑ ΣΚΟΠΙΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ:

1. ΤΙ ΤΟΥΣ ΦΤΑΙΕΙ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ;
2. Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ
3. ΤΟ ΣΚΗΝΙΚΟ ΗΤΑΝ ΣΤΗΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟ 1993
4. ΑΛΗΘΕΙΕΣ . . . Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ:

1. Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ
2. Η ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΗ ΣΥΝΕΠΕΙΑ
3. ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
4. ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ
5. ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΑΠΑΙΤΕΙ ΕΥΕΛΙΕΙΑ
6. ΘΕΤΙΚΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ
7. ΟΙ ΣΚΟΠΙΜΕΣ ΑΣΑΦΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ
8. Η ΕΛΛΑΔΑ ΧΩΡΙΣ ΟΠΛΑ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΓΙΑ ΤΟ ΟΝΟΜΑ
9. ΕΠΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΗΠΑ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ:

1. ΚΙΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΣΚΟΠΙΑ ΑΝΑΜΕΝΕΙ Ο ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΝΟΜΑΣΙΑ
2. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ
3. ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΗ ΣΚΟΠΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ
4. ΟΛΟΚΛΗΡΗ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΩΝ

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ:

1. ΧΕΙΡΟΠΙΑΣΤΑ ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΚΑΙΡΟΣΚΟΠΙΣΜΟΥ
2. Ο ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΣ ΤΑΜΠΟΥΡΑΣ
3. ΑΡΓΑ Ή ΓΡΗΓΟΡΑ ΘΑ ΛΟΓΟΔΟΤΗΣΟΥΝ
4. ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ, ΑΛΛΗΛΟΓΝΩΡΙΜΙΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ
5. ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΧΩΡΙΣ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΛΗΞΗΣ

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ:

1. ΠΑΙΡΝΟΥΝ ΘΑΡΡΟΣ ΤΑ ΣΚΟΠΙΑ
2. ΘΑ ΚΑΝΟΥΜΕ, ΘΑ ΔΕΙΞΟΥΜΕ . . . ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ
3. ΒΛΑΠΤΟΥΝ ΤΑ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΑ ΜΑΣ
4. ΑΠΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΗΠΑ
5. ΟΧΙ ΑΛΛΗ ΤΑΠΕΙΝΩΣΗ
6. ΟΙ ΠΡΟΔΟΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
7. ΤΑ ΔΩΣΑΜΕ ΟΛΑ, ΠΗΡΑΜΕ ΕΛΑΧΙΣΤΑ
8. ΠΗΓΑΜΕ ΣΕ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΗΔΕΜΟΝΑ
9. ΠΡΑΞΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΔΟΣΙΑΣ
10. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΚΟΡΟΪΔΙΑΣ
11. ΟΙ . . . ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΕΝΟΙ
12. ΕΘΝΙΚΑ ΞΕΠΟΥΛΗΜΑΤΑ

Η ΑΥΓΗ:

1. ΑΝΑΓΚΑΙΑ Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΛΥΣΗ
2. ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΑ
3. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ: ΚΑΛΙΟ ΑΡΓΑ ΠΑΡΑ ΠΟΤΕ
4. ΑΝΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗ ΖΗΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΨΕΥΔΟΑΝΕΝΔΟΤΙΣΜΟ
5. Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΕΠΟΧΗ:

1. ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ. Ο ΚΑΛΟΣ, Ο ΚΑΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΣΧΗΜΟΣ
2. ΕΝΑ ΒΗΜΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΑΛΛΑ ΚΑΘ' ΥΠΑΓΟΡΕΥΣΗ
3. Ο ΣΑΜΑΡΑΣ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΑΡΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΚΑΠΗΛΕΙΑΣ

ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ:

1. ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ ΑΝΗΚΕΙ ΤΕΛΙΚΑ Η ΕΛΛΑΔΑ;
2. ΘΑ ΕΧΟΥΜΕ ΣΥΜΦΟΡΕΣ
3. ΠΕΦΤΟΥΜΕ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΑΤΗ
4. Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ
5. ΦΤΥΣΤΕ ΤΟΥΣ
6. ΕΘΝΙΚΗ ΣΚΛΑΒΙΑ
7. ΕΤΣΙ ΘΑΨΑΜΕ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
8. ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΤΤΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΟΔΟΣΙΑ
9. ΕΣΒΗΣΑΝ ΜΕ ΜΠΛΑΝΚΟ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
10. Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΠΩΛΕΙΤΑΙ . . . ΠΡΟΣΦΕΡΕΤΑΙ!

ΑΥΡΙΑΝΗ:

1. ΣΥΡΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΥΣ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
2. ΥΠΕΓΡΑΨΕ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΤΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ
3. ΠΑΝΗΓΥΡΙΖΕΙ Ο ΓΚΛΙΓΚΟΡΩΦ ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΜΑΣ
4. ΠΑΜΕ ΣΕ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΠΑΚΕΤΟ ΜΕ ΤΟΥΡΚΙΑ. ΤΟ ΣΚΟΠΙΑΝΟ, ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ Ο ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΣ ΦΙΛΟΣ

ΕΘΝΟΣ:

1. ΤΑ ΣΚΟΠΙΑ ΑΛΛΑΖΟΥΝ ΣΗΜΑΙΑ - ΣΥΝΤΑΓΜΑ
2. ΥΠΕΓΡΑΦΗ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ «ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ» ΣΤΗ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ
3. ΤΙ ΠΡΟΒΛΕΠΕΙ Η «ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ»
4. ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΤΩΡΑ ΑΡΧΙΖΟΥΝ
5. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΤΗΚΕ, Η ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΥΝΕΧΙΖΕΙ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ
6. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΚΛΙΓΚΟΡΩΦ ΣΕ ΑΝΔΡΕΑ
7. ΠΥΡΑ ΑΠΟ ΣΑΜΑΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ

ΤΑ ΝΕΑ:

1. ΤΟ ΑΥΡΙΟ ΤΗΣ «ΕΝΔΙΑΜΕΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ»
2. «ΝΕΑ ΣΕΛΙΔΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:

1. ΥΠΟΓΡΑΦΤΗΚΕ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ
2. ΤΙ ΠΡΟΒΛΕΠΕΙ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ
3. ΣΤΡΟΦΗ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ
4. ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ
5. ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ
6. ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
7. ΚΑΛΩΣ ΤΟΥΣ ΓΕΙΤΟΝΕΣ

Από τους τίτλους και τα δημοσιεύματα που εξετάσαμε προέκυψαν, εκτός των άλλων, δυο στοιχεία:

α) Ένας σαφής αντιαμερικανισμός από εφημερίδες που παραδοσιακά πρόσκεινται σε πολιτικές δυνάμεις που θεωρούσαν ότι η Ελλάδα δεν μπορεί παρά να ανήκει στην Δύση και ότι εξ αυτού οι καλές σχέσεις με τις ΗΠΑ είναι αναγκαίες και αυτονόητες. Αυτό δείχνει ότι ο εθνικιστικός λόγος μπορεί να συναρθρωθεί ή και να αποδεσμευθεί από ετερόκλητα στοιχεία και να μετατοπίσει τα όρια των κοινωνικών και πολιτικών ταυτοτήτων. Ο εθνικιστικός αντιαμερικανισμός της Δεξιάς έρχεται να συναντήσει τον παραδοσιακό αντιαμερικανισμό της αριστεράς, μια και η εγκατάληψη της αντιιμπεριαλιστικής ρητορικής του ΠΑΣΟΚ αναπληρώθηκε από τον εθνικιστικό λόγο της Δεξιάς³³. Αυτό φάνηκε ακόμα καθαρότερα με το επεισόδιο στα νησιά Ίμια, όταν ο σοσιαλιστής πρωθυπουργός από του βήματος της Βουλής ευχαρίστησε την κυβέρνηση των ΗΠΑ για το διαμεσολαβητικό της ρόλο προκαλώντας τη μήνιν της δεξιάς κυρίως πτέρυγας του κοινοβουλίου.

β) Ακόμα κι όταν οι τίτλοι, αλλά και τα δημοσιεύματα, εκφράζονται θετικά για την ενδιάμεση συμφωνία, χρησιμοποιείται σχεδόν μονότονα ο όρος «Σκόπια» ή «Σκοπιανό». Μόνο η *Αυγή*, η *Εποχή* και η *Μακεδονία* αποτελούν εξαιρέσεις στον κανόνα. Η αποφυγή της χρήσης ακριβέστερων όρων όπως λόγου χάριν ΠΓΔΜ, FYROM, στο μακεδονικό ζήτημα, συνδηλώνει μια καθήλωση στο σημασιολογικό πεδίο του εθνικισμού, μια αδυναμία εν τέλει παραδοχής της πραγματικότητας και μια σύστοιχη παραγνώριση ενός πολλαπλώς και μονίμως επαναλαμβανόμενου λογικού σφάλματος: ότι δηλαδή το όνομα μιας χώρας δεν μπορεί να υποκαθίσταται από το όνομα της πρωτεύουσάς της. Δείχνει όμως και κάτι άλλο: ότι η μερίδα εκείνη του τύπου που αποδέχθηκε την ενδιάμεση συμφωνία ακολούθησε, και ακολουθεί, τα βήματα της κυβέρνησης στο ζήτημα του ονόματος και δεν τολμά να υιοθετήσει μια πιο ευέλικτη ονοματολογία και να αποφύγει συλλογιστικούς και ιστορικούς σολιψισμούς.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της έρευνας όσον αφορά την κανονιστική πλαισίωση των δημοσιευμάτων. Από τα 237 δημοσιεύματα, τα 132 (ποσοστό 55.7%) συντάχθηκαν βάσει μιας πολυκεντρικής, ορθοπρακτικής, θεώρησης του έθνους και του εθνικού συμφέροντος, το οποίο λίγο ως πολύ κατανοείται υπό το πνεύμα της «ηθικής της ευθύνης». Τα υπόλοιπα 105 δημοσιεύματα (ποσοστό 44.3%) ακολούθησαν την εθνοκεντρική, αδιάλλακτη προσέγγιση της «ηθικής του φρονήματος». Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι από τα πολυκεντρικά δημοσιεύματα τα περισσότερα εμπίπτουν στον «τύπο» ρεπορτάζ (88 δημοσιεύματα,

ποσοστό 66.7%), σε κείμενα δηλαδή που σχολιάζουν την τρέχουσα επικαιρότητα και που έχουν τον πλέον ειδησεογραφικό χαρακτήρα και που αποτελούν τον κορμό του ερευνητικού μας υλικού. Όπως φαίνεται και από τον πίνακα 3 στους υπόλοιπους τρεις τύπους δημοσιευμάτων που μελετήθηκαν (κύρια άρθρα, άρθρα γνώμης και συνεντεύξεις) η εθνοκεντρική θεώρηση έχει το προβάδισμα, όχι όμως με μεγάλη διαφορά από την πολυκεντρική.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κατανομή δημοσιευμάτων ανά τύπο και κανονιστική πλαισίωση

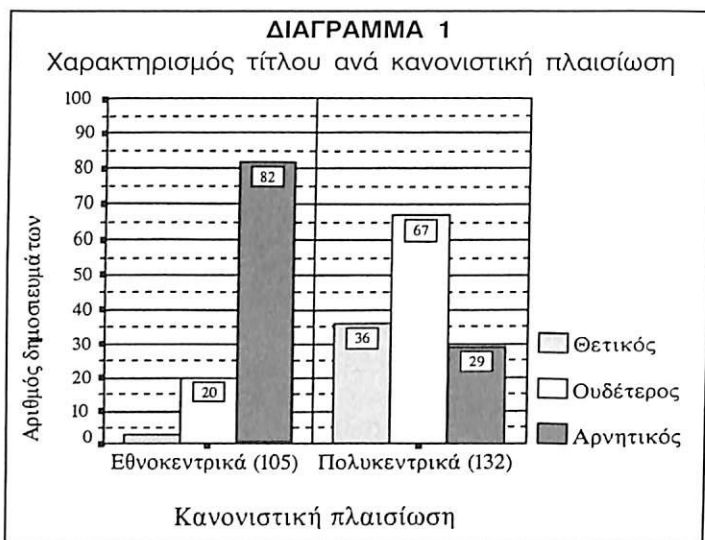
Τύπος δημοσιεύματος	Κανονιστική πλαισίωση δημοσιεύματος		Σύνολο
	Εθνοκεντρικό	Πολυκεντρικό	
Κύριο άρθρο	4	3	7 (3.0%)
Άρθρο γνώμης	34	29	63 (26.5%)
Ρεπορτάζ	53	88	141 (59.5%)
Συνέντευξη	14	12	26 (11.0%)
Σύνολο	105 (44.3%)	132 (55.7%)	237 (100.0%)

Το γεγονός λοιπόν ότι ο αριθμός των «ρεπορτάζ» είναι που επιβάλλει στην πλειοψηφική παρουσία των πολυκεντρικών δημοσιευμάτων, σημαίνει εξ αντιδιαστολής, ότι κατά βάση δεν έχει αλλάξει η εθνοκεντρική προσέγγιση του θέματος από τις εφημερίδες, στο βαθμό που τα κύρια άρθρα, τα άρθρα γνώμης και η φιλοξενία συνεντεύξεων εκφράζουν πιστότερα τη γραμμή των εκδοτικών συγκροτημάτων. Απεναντίας, το ρεπορτάζ αξιώνει μια ως επί το πλείστον ουδέτερη και ψύχραιμη δημοσιογραφική γραφή που συνάδει τεχνικά προς την πολυκεντρική θεώρηση του ζητήματος. Άρα από την άποψη αυτή μπορεί κανείς βάσιμα να υποθέσει ότι η μεταστροφή του ελληνικού τύπου απέναντι στο μακεδονικό και την ενδιάμεση συμφωνία με την ΠΓΔΜ είναι μάλλον απόρροια πραγματισμού παρά αλλαγής νοοτροπίας.

Ένα επιπλέον σημείο που χρήζει προσοχής είναι η σχέση των θετικών, ουδέτερων και αρνητικών τίτλων προς την εθνοκεντρική ή πολυκεντρική κανονιστική πλαισίωση των δημοσιευμάτων. Όπως προκύπτει από το διάγραμμα 1, στην περίπτωση των εθνοκεντρικών δημοσιευμάτων η εν λόγω σχέση είναι σαφής και αδιαμφισβήτητη: η συντριπτική πλειονότητα των εθνοκεντρικών δημοσιευμάτων τιτλοφορείται με αρνητικό τρόπο, ενώ μικρός αριθ-

μός συνοδεύεται από ουδέτερους τίτλους και τρία μόνο δημοσίευμα με θετικούς τίτλους.

Η εικόνα ωστόσο παραλλάσει ως προς τα πολυκεντρικά δημοσιεύματα: παρότι θα ανέμενε ίσως κανείς περισσότερους θετικούς τίτλους, κάτι τέτοιο δε συμβαίνει. Οι εφημερίδες τηρούν μια επιφυλακτική στάση επιλέγοντας ουδέτερους, κατά κύριο λόγο, αλλά και αρκετούς αρνητικούς τίτλους.³⁴ Φαίνεται δηλαδή πως ό,τι καταθέτουν υπό μορφή πολυκεντρικής προσέγγισης το αναιρούν σε επίπεδο εντυπώσεων. Προκύπτει έτσι μια διάθεση συγκρατημένου ορθολογισμού ως προς την αντιμετώπιση του προβλήματος, ένα μετέωρο και αναποφάσιστο βήμα ανάμεσα στο λόγο και την ιδεολογία.

Ακόμα κι όταν τα δημοσιεύματα τηρούν ψύχραιμη στάση –δημοσιεύματα που ως επί το πλείστον είναι ρεπορτάζ και όχι άρθρα γνώμης, κύρια άρθρα ή συνεντεύξεις πολιτικών και ειδικών–, μέσω της χρήσης αρνητικών και ουδέτερων τίτλων η αρχισυνταξία δείχνει πρωτίστως να αποστασιοποιείται και δευτερευόντως να αντιδρά με αρνητικό τρόπο. Εάν στα δεδομένα αυτά συνυπολογίσει κανείς και το ότι οι αρνητικοί τίτλοι υπερέχουν στο σύνολο (ποσοστό 46.8%), είναι δυνατόν να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι η εν γένει υποδοχή της ενδιάμεσης συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ ήταν διφορούμενη, συγκυριακή, αν όχι δε και ευκαιριακή.

Τούτο μάλιστα προκύπτει και από τα στοιχεία της έρευνας ό-

σον αφορά τη στάση των εφημερίδων σε σχέση με την πολιτική τους ταυτότητα. Όπως φαίνεται από τον πίνακα 4 δε σημειώνεται απλώς μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στις φιλοκυβερνητικές εφημερίδες και τους θετικούς τίτλους, από τη μια, και στα αντικυβερνητικά φύλλα και τους αρνητικούς τίτλους, από την άλλη, κάτι που θα ήταν κατ' αρχήν αναμενόμενο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Κατανομή δημοσιευμάτων ανά χαρακτηρισμό τίτλου και πολιτική ταυτότητα

Χαρακτηρισμός τίτλου	Πίνακας 4α Ερευνητικές παρατηρήσεις Κυβερνητικές εφημερίδες		Πίνακας 4β Θεωρητική κατάσταση Κυβερνητικές εφημερίδες		Σύνολο
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	
Θετικός	23	16	14	25	39 (16.5%)
Ουδέτερος	53	34	33	54	87 (36.7%)
Αρνητικός	13	98	42	69	111 (46.8%)
Σύνολο	89 (37.6%)	148 (62.4%)	89 (37.6%)	148 (62.4%)	237 (100.0%)

Αυτό που προκύπτει είναι ότι ανάμεσα στις δεδομένες παρατηρήσεις της έρευνας (πίνακας 4α) και τη θεωρητικά αναμενόμενη κατάσταση (πίνακας 4β), όπως αυτή προσδιορίζεται από το στατιστικό τεστ χ-τετράγωνο, υπάρχει μια στατιστικά σημαντικότητα διαφοροποίηση. Αυτό σημαίνει ότι ένθεν και ένθεν οι εφημερίδες υπερθεμάτισαν σε θετικούς και αρνητικούς τίτλους, περισσότερο δε μάλιστα οι αντικυβερνητικές, εμμένοντας πεισματικά στην παραδοσιακή τους λειτουργία στο πελατειακό κρατοκεντρικό πολιτικό σύστημα.

Παρόμοια εικόνα παρατηρείται και στη σχέση της πολιτικής ταυτότητας των εφημερίδων με την κανονιστική πλαισίωση των δημοσιευμάτων: οι φιλοκυβερνητικές υπερθεματίζουν, περισσότερο σε αυτήν την περίπτωση, σε πολυκεντρικά δημοσιεύματα σε αντίθεση προς τις αντικυβερνητικές (βλ. πίνακα 5).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Κατανομή δημοσιευμάτων ανά κανονιστική πλαισίωση
και πολιτική ταυτότητα

Κανονιστική πλαισίωση	Πίνακας 5α Ερευνητικές παρατηρήσεις Κυβερνητικές εφημερίδες		Πίνακας 5β Θεωρητική κατάσταση Κυβερνητικές εφημερίδες		Σύνολο
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	
Εθνοκεντρικό	22	83	39	66	105 (44.3%)
Πολυκεντρικό	67	65	50	82	132 (55.7%)
Σύνολο	89 (37.6%)	148 (62.4%)	89 (37.6%)	148 (62.4%)	237 (100.0%)

4. Συμπεράσματα

Η έρευνα αυτή είχε σκοπό να καταγράψει τη στάση που κράτησε ο ελληνικός τύπος στην ενδιάμεση συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ, μέσα από τη μελέτη των δημοσιευμάτων 14 εφημερίδων. Τα συμπεράσματά της μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

Δε δόθηκε πρωτεύουσα σημασία στο συγκεκριμένο γεγονός, κρίνοντας από τη συχνότητα των πρωτοσέλιδων τίτλων.

Συγκριτικά με το παρελθόν παρατηρείται μια σημαντική μετατόπιση της κανονιστικής πλαισίωσης των δημοσιευμάτων από μια αμιγώς εθνοκεντρική προσέγγιση σε μια πολυκεντρική θεώρηση που χαρακτηρίζει την πλειονότητα των δημοσιεύματων, τα οποία κατά κύριο λόγο ήταν ρεπορτάζ.

Και στο ζήτημα της ενδιάμεσης συμφωνίας με την ΠΓΔΜ οι ελληνικές εφημερίδες αναπαρήγαγαν το παραδοσιακό μοντέλο λειτουργίας τους ανάλογα με τη συμπολιτευτική ή αντιπολιτευτική τους τοποθέτηση.

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων παρατηρήθηκε ότι οι μετατοπίσεις στην κανονιστική θεώρηση των δημοσιευμάτων δεν απηχούν μια βαθύτερη και μόνιμη αξιακή μεταστροφή των εφημερίδων όσον αφορά το μακεδονικό ζήτημα και την εθνικιστική νοοτροπία που οξύνθηκε στη χώρα μας από τις αρχές του '90. Συνιστούν, αντίθετα, συγκυριακές μεταλλαγές που υπαγορεύονται από βραχυπρόθεσμους παράγοντες.

Σημειώσεις

1. Βλ. σχετικά Monroe Price, *Television, The Public Sphere, and National Identity*, Clarendon Press, Οξφόρδη, 1995, σελ. 5-11. και Gaye Tuchman, *Making News. A Study in the Construction of Reality*, The Free Press, Νέα Υόρκη, 1978, σελ. 209 επομ. Βλ. επίσης Edward Herman and Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*, Vintage, Λονδίνο, 1994, σελ. 297-307.
2. Βλ. σχετικά Daniel Dayan and Elihu Katz, *Media Events. The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press, 1992.
3. Ένα παράδειγμα για να φανεί η διαφορά: η δολοφονία του Κέννεντυ και η απ' ευθείας μετάδοσή της ήταν ένα ειδησεογραφικό γεγονός. Η απ' ευθείας μετάδοση της κηδείας του Κέννεντυ ήταν ένα γεγονός των μέσων. Η μετάδοση της συνέντευξης τύπου των υπηρεσιών ασφαλείας γύρω από τις συνθήκες της δολοφονίας ήταν ένα ψευδογεγονός - με την έννοια που χρησιμοποιεί τον όρο ο Boorstin (*The Image: a guide to pseudo events in America*, Harper and Row, Νέα Υόρκη, 1964).
4. Βλ. Daniel Dayan and Elihu Katz, *όπ.π.*, σελ. 196-197.
5. Βλ. Herbert J. Gans, *Deciding What's News. A Study of CBS evening news, NBC nightly news, Newsweek and Time*, Constable, Λονδίνο, 1979, σελ. 19-21, 42-52, 297-298.
6. Murray Edelman, *Politics as Symbolic Action*, Institute for Research on Poverty, University of Wisconsin, 1972, σελ. 12-13.
7. Βλ. σχετικά Marshall McLuhan, *Understanding Media. The Extensions of Man*, Ark Paperbacks, Λονδίνο, 1987, σελ. 170 κ.ε.
8. Επ' αυτού βλ. Clint C. Wilson II and Felix Gutierrez, *Minorities and Media. Diversity and the End of Mass Communication*, Sage Publications, Νέα Υόρκη, 1985. Βλ. επίσης Charles Husband, «General introduction: ethnicity and media democratization within the nation-state», στο: Charles Husband (επιμ.), *A Richer Vision. The Development of Ethnic Minority Media in Western Democracies*, UNESCO, John Libbey, Λονδίνο, 1994, σελ. 1-19.
9. Για το ζήτημα των πολλαπλών και ετερογενών εγκλήσεων των τηλεοπτικών κειμένων βλ. ενδεικτικά Dave Morley, «Texts, readers, subjects», στο: Stuart Hall et. al., *Culture, Media, Language*, Hutchinson, Λονδίνο, 1984 (ανατύπωση), σελ. 163-173. Βλ. επίσης Mimi White, «Ideological Analysis and Television», στο: Robert Allen (επιμ.), *Channels of Discourse, Reassembled. Television and Contemporary Criticism*, (2η έκδοση), Routledge, Λονδίνο, 1992, σελ. 161-202, και ιδιαίτερα τις σελ. 180 και 190-193.
10. Επ' αυτού βλ. Scott Lash & John Urry, *Economies of Signs and Space*, Sage Publications, Λονδίνο, σελ. 3-4, 12-30.
11. Για τα ζητήματα αυτά βλ. Νίκος Δεμερτζής, *Ο Λόγος του Εθνικισμού. Αμφίσημο Σημασιολογικό Πεδίο και Σύγχρονες Τάσεις*, εκδ. Σάκ-

κουλα, Αθήνα, 1996, σελ. 352-376, όπου και σχετική ανάλυση και βιβλιογραφία.

12. Βλ. Philip Schlesinger, «Media, the Political Order and National Identity», *Media, Culture and Society*, vol. 13, 1991, σελ. 297-308, και ειδικά σελ. 298.

13. Για τα θέματα αυτά βλ. Ralph Negrine and Stylianos Papathanasopoulos, *The Internationalization of Television*, Pinter Publishers, Λονδίνο, 1990, σελ. 159, 182.

14. Βλ. σχετικά Herbert J. Gans, *όπ.π.*, σελ. 253-268. Βλ. ακόμη Hernan and Chomsky, *όπ.π.*, σελ. 3-18 .

15. Για τη λειτουργία των αφηγηματικών τεχνικών και των ιδεολογικών στρατηγικών, βλ. ενδεικτικά Murray Edelman, *Constructing the Political Spectacle*, The University of Chicago Press, 1988 και John Thompson, *Ideology and Modern Culture*, Polity Press, 1990, σελ. 60-67. Βλ. επίσης Θάνος Λίποβατς - Νίκος Δεμερτζής, *Δοκίμιο για την ιδεολογία*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα, 1994, σελ. 93 κ.ε.

16. Βεβαίως η στερεοτυπική αντιμετώπιση της Τουρκίας από τα ελληνικά ΜΜΕ δεν είναι χθεσινό γεγονός και αφορά μια βασική προκείμενη του ελληνικού εθνικισμού. Επειδή όμως ο εθνικισμός είναι σχεσιακό φαινόμενο, δεν υπάρχει δηλαδή ένας εθνικισμός από μόνος αλλά πάντοτε σε σχέση αντίθεσης ή διαφοράς με τους άλλους, τα τουρκικά μέσα επικοινωνίας υιοθετούν συστηματικά τις ίδιες στερεοτυπικές προσεγγίσεις της Ελλάδας.

17. Για την έννοια αυτή, βλ. Murray Edelman, *Political Language. Words that Succeed and Politics that Fail*, Academic Press, Νέα Υόρκη, 1977, σελ. 23-41. Η γλωσσική κατηγοροποίηση είναι ένας βασικός τρόπος για τη συγκρότηση του πολιτικού θεάματος, η κατανόηση του οποίου απαιτεί ένα είδος «διπλής ερμηνευτικής». Η ανάλυση του πολιτικού θεάματος και του πολιτικού λόγου συνιστά μια ερμηνεία ενός ήδη ερμηνευμένου κόσμου, την ανακατασκευή μιας κατασκευασμένης ρηματικής (discursive) διάταξης.. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η πράξη της ερμηνείας και της κριτικής εκ μέρους των αναλυτών του πολιτικού λόγου κινείται σε έναν επιστημολογικά ουδέτερο χώρο.

18. Για τον Edelman οι κατεξουσιάσεις του πολιτικού λόγου έγκεινται ανέκαθεν σε μια διπλή λειτουργία: στην επιβεβαιωτική καθυσύχηση και στο διακριτικό εκφοβισμό του κοινού. Η διπλή αυτή λειτουργία άλλοτε κινητοποιεί και άλλοτε καθηλώνει τα υποκείμενα με στόχο την τελετουργική ενόηση και οργάνωση της πολιτικής και την άσκηση συμβολικής βίας. Βλ. μεταξύ άλλων Edelman, *The Symbolic Uses of Politics*, University of Illinois Press, Urbana, 1964, σελ. 12-13 κ.ε. Βλ. επίσης του ίδιου, *Politics as Symbolic Action*, *όπ.π.*, σελ. 3 κ.ε.

19. Ο «ητληπατριωτισμός» μάλιστα κορυφώνεται τον Ιανουάριο του 1996 με το επεισόδιο στα νησιά Ίμια.

20. Για τη ταυτότητα της έρευνας και τα αποτελέσματά της βλ.

Αρμενάκης Α., Δεμερτζής Ν. κ.ά., «Το Μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκεμβρίου 1991-Απριλίου 1993», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 89-90, Α' - Β', 1996, σελ. 188-231.

21. Για τη διαφορά ανάμεσα στην εθνοκεντρική (ethnocentric) και πολυκεντρική θεώρηση του έθνους βλ. σχετικά John Schwazmantel, *Socialism and the Idea of the Nation*, Harvester, Λονδίνο, 1991, σελ. 22-24, 194 κ.ε., Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton, 1993, σελ. 167, και Francis Fukuyama, «Comments on Nationalism and Democracy», στο Larry Diamond and Marc Plattner (επιμ.), *Nationalism, Ethnic Conflict, and Democracy*, The John Hopkins University Press, Βαλτιμόρη, 1994, σελ. 23-28. Βλ. επίσης Νίκος Δεμερτζής, *όπ.π.*, σελ. 112-116.

22. Σημειωτέον ότι μετά το 1974 ουδέποτε παρατηρήθηκαν παρόμοιες έκτασης και έντασης κινητοποιήσεις για το κυπριακό ή τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

23. Για το συχνά κυκλικό τρόπο με τον οποίο καλύπτονται ορισμένα θέματα, βλ. Anthony Downs, «Up and Down with Ecology - the "issue-attention cycle"», *The Public Interest*, τεύχος 28, 1972, σελ. 38-50. Βεβαίως συμβαίνει ορισμένες φορές η μειωμένη κάλυψη ενός θέματος από τα ΜΜΕ να μη συνοδεύεται και από μειωμένη παρουσία του θέματος αυτού στις προτεραιότητες του κοινού, κάτι που ασφαλώς μετριάζει τις επιδράσεις της θεματολογίας των μέσων (agenda-setting effects). Οπωσδήποτε, δεν υπάρχει αιτιώδης συνάρτηση ανάμεσα στην ειδησεογραφική κάλυψη ενός θέματος και την κατεύθυνση, την ένταση, τη χρονική διάρκεια και το αξιακό βάρος της γνώμης του κοινού για αυτό. Για τη διαμόρφωση γνώμης παρεμβαίνουν πολλές μεταβλητές και ως εκ τούτου αποκλείεται η μονομερής εξήγηση.

24. Αμέσως μετά την εισδοχή του νέου κράτους στον ΟΗΕ (7/4/93) με το προσωρινό όνομα «Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας» ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις με τη μεσολάβηση των Βανς και Όουεν. Από τις αρχές του 1995, με τη μεσολάβηση του Νίμιτς, αρχίζουν να φαίνονται οι προοπτικές μιας συμφωνίας τουλάχιστον ως προς το σύμφωνο και τη σημαία της γειτονικής δημοκρατίας. Το Σεπτέμβριο του 1995, με τη μεσολάβηση του Χόλμπρουκ, υπογράφηκε η ενδιάμεση συμφωνία («μικρό πακέτο») με τον όρο να άρει η Ελλάδα το εμπάργκο και να αρχίσουν αμέσως απ' ευθείας διαπραγματεύσεις για το θέμα του ονόματος.

25. Η έρευνα έγινε κατά το ακδημαϊκό έτος 1995-96 στο πλαίσιο του μαθήματος «Πολιτική Κουλτούρα, Κοινή Γνώμη και Επικοινωνία». Επιστημονικοί υπεύθυνοι: Νίκος Δεμερτζής και Αντώνης Αρμενάκης. Μέλη της ερευνητικής ομάδας οι φοιτητές/τριες του Τμήματος: Ιουλία Λειβαδίτη, Δήμητρα Μανιφάβα, Μπάμπης Μπαλτάς, Μάρω Σαββοπούλου και Ελευθερία Σκαρλάτου.

26. Είναι γνωστό ότι οι περισσότερες εφημερίδες στην Ελλάδα εξακολουθούν να χαρακτηρίζονται από μια πολιτική ταυτότητα αναγνώρισης, σε αντίθεση προς την πλειονότητα των τηλεοπτικών σταθμών που για λόγους τηλεθέασης τείνουν τα τελευταία χρόνια να απαγκιστρωθούν από τις, ορατές τουλάχιστον, κομματικές συνταυτίσεις και συμπλεύσεις.

27. Ως εκατέρωθεν αναπλήρωση ημερήσιας και κυριακάτικης έκδοσης εξελήφθησαν οι εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα*, εφόσον ανήκουν στο ίδιο εκδοτικό συγκρότημα.

28. Η *Αυριανή* χαρακτηρίστηκε «αντικυβερνητική» γιατί τη συγκεκριμένη περίοδο κρατούσε μια έντονα αντιπαπανδρεϊκή στάση.

29. Δεδομένου ότι η συμφωνία υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη η διαφορά της ώρας δικαιολογεί το σχετικά περιορισμένο αριθμό δημοσιευμάτων την 14/9/95 και το σχεδόν υπερδιπλάσιο της επομένης μέρας.

30. Στην έρευνα του 1994 υπήρχαν 196 πρωτοσέλιδοι τίτλοι επί συνόλου 1883 δημοσιευμάτων (ποσοστό 10.4%).

31. Τα αρνητικά πρωτοσέλιδα ήταν της *Αυριανής* και του *Αδέσμευτου Τύπου*: «Αμερικανικό Τελεσίγραφο στην Αθήνα», «Παραιτούνται βουλευτές, καταγγέλλουν την προδοτική συμφωνία», και «Αίσχος. Τα δώσαμε όλα στα Σκόπια». Τα δυο θετικά πρωτοσέλιδα ανήκουν στην *Αυγή* και τη *Μακεδονία*: «“Εμπάργκο” στο Παρελθόν. Εξομαλύνονται οι Σχέσεις Ελλάδας-ΠΓΔΜ», και «Υπεγράφη η συμφωνία Ελλάδας και Σκοπίων σε πανηγυρικό κλίμα».

32. Η αρνητική στάση του *Ριζοσπάστη* δεν οφείλεται στη συμφωνία καθαυτή, αλλά στην αντίθεση στη συμμετοχή του αμερικανικού παράγοντα. Επίσης, τρεις στους τέσσερις τίτλους της *Εποχής* ήταν αρνητικοί.

33. Ενδεικτικός είναι ο πρωτοσέλιδος τίτλος του *Αδέσμευτου Τύπου* (6/9/95): «Δεν πουλιέται η Μακεδονία. Έξω Αμερικάνε Παπανδρέου».

34. Να υπενθυμίσουμε ότι μέρος των αρνητικών τίτλων ανήκει σε αριστερές εφημερίδες, (π.χ. *Αυγή*, *Εποχή*) οι οποίες υιοθετούν μια ολόπλευρα πολυκεντρική προσέγγιση καυτηριάζοντας παράλληλα με αρνητικούς τίτλους τους τακτικούς χειρισμούς της τότε κυβέρνησης.

